

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

**РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ**

МАТЕРІАЛИ

VI Міжнародної науково-практичної конференції
(Суми, 19–20 травня 2022 року)

Суми
Сумський державний університет
2022

ВЕЛИКА БРИТАНІЯ ТА КОЛОНІАЛЬНА СИСТЕМА НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКТОР

Зьоменко М. В.

*студент III курсу ОП «Історія»
Сумського державного університету
Науковий керівник: Гончаренко А. В.
к.і.н., доцент, доцент кафедри історії
Сумського державного університету*

Британська імперія наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. була найбільшою і найвпливовішою державою у світі. Зміни, що відбувалися в ній, були одними з ключових у трансформації колоніальної системи в цілому. В цей період Велика Британія намагається зміцнити свої позиції серед держав, що прагнуть побудувати власні колоніальні імперії. Проте вона стикається з необхідністю вирішення наростаючої проблеми дезінтеграції, з якою свого часу зіткнулися Іспанія і Португалія – колонізація призвела до утворення нових націй, і сприяла їхньому розвитку, який призвів, у свою чергу, до прагнення до незалежності.

Британська імперія завдяки особливостям свого розвитку і менталітету була до початку ХХ ст. наддержавою, що була розкидана на п'яти континентах. Промислова міць Великої Британії та її панування на морях спонукали уряд дотримуватися політики фритредерства (вільної торгівлі) на відміну від інших колоніальних держав, наприклад, Франції, які намагалися обмежити проникнення іноземної торгівлі в свої колонії адміністративними заходами. Велика Британія ж, володіючи великими фінансовими можливостями, вирішувала цю проблему переважно економічними методами [1, с. 105].

Усі британські колонії наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. ділилися на три типи:

1. Коронні колонії, цілком підлеглі королівського уряду.
2. Колонії з обмеженим самоврядуванням, яке стосувалося виключно місцевих справ. Вони керувалися англійським губернатором та чиновниками.
3. Самоврядні колонії (так звані «білі», автономні і переселенські), в які призначався англійський губернатор, повноваження якого обмежувалися правом вето на рішення місцевих парламентів, яке, втім, практично ніколи не застосовувалося.

Парадоксальність ситуації полягала в тому, що, володіючи величезною колоніальною імперією з налагодженими ринками збуту, англійці настільки були впевнені у своєму майбутньому, що, фактично, пропустили зростання потужної економіки у себе під боком, в Європі. Англійське фритредерство, ефективне в умовах відсутності конкуренції, виявилось убивчим в той час, коли інші індустріальні держави, що не мали

колоній, форсовано розвивалися, захистивши свою економіку високими тарифами [3, с. 63].

У зв'язку з цим, економічний ефект від колоніальних володінь здавався все більш неоднозначним і спричиняв політичні баталії у питанні про майбутнє імперії. Так, ліберали, що спиралися на промисловців, висловлювали сумніви в економічній доцільності централізації і розширення імперії. Це підтверджують і цифри торгового обороту Великої Британії. Такий важливий колоніальний продукт як каучук, наприклад, у 1895 р. Велика Британія імпортувала в основному з інших держав: 309291 центнерів з-за меж імперії проти 121857 з усіх британських володінь. Наприклад, з Бразилії імпортувалося 194206 ц. каучуку, друге місце займали США – 22721 ц., потім Португалія 18962 ц. і французькі володіння 14625 ц. [3, с. 63].

При цьому, вироби з каучуку поставлялися майже повністю з іноземних держав: 4358016 фунтів з-за кордону проти 7456 фунтів з усіх британських володінь. Тут на першому місці по імпорту була Німеччина – 2052497 ф., потім США – 911 979 ф., Франція 581583 ф., Бельгія 311972 ф., Голландія 402955 ф. і Росія 93500 ф. [6, с. 17].

І це з урахуванням того, що англійські переселенські колонії стрімко розвивалися. У 1898 р. Канада за чисельністю населення (5,2 млн. чол.) дорівнювала Швеції, але перевершувала її за вартістю свого експорту, і якщо, наприклад, в тому ж 1898 р. загальний оборот російської зовнішньої торгівлі склав 1,3 млрд. рублів, то Канади – 609 млрд. руб. – при тому, що Росія перевищувала за чисельністю населення Канади в 25 разів [4, с. 70-71].

У 1861–1901 рр. середньорічний приріст валового національного продукту Австралії склав 4,1% проти 4,3% у США. Нова Зеландія захоплювала ринки Великої Британії, вийшовши на друге місце в світі за вартістю експорту на душу населення, успішно конкуруючи з європейськими державами, і така ж ситуація спостерігалася з іншими колоніальними і стратегічно важливими товарами, вільними від мит. Так, у 1896 році до Великої Британії надійшло 5420175 тон залізної руди з включенням хрому з іноземних держав, насамперед з Іспанії (4740719 т.), проти 18132 т. з усіх британських володінь [4, с. 71].

У тому ж році до Великої Британії надійшло 146230 т. марганцевої руди з іноземних держав проти 13752 т. з усіх британських територій. І навіть такий колоніальний продукт, як цукор-сирець надходив до Великої Британії переважно з Німеччини: в 1896 р. імпорт цукру-сирцю склав 12639587 ц. з іноземних держав, у т.ч. 5035854 ц. з Німеччини, 1420982 з Франції, 1382765 ц. з Філіппін, проти 3104089 ц. з усіх британських колоній. Імпорт же цукру-рафінаду склав 12130953 ц. з іноземних держав, у

т.ч. з Німеччини 8873076 ц., Франції 1106800 ц., Голландії 1026520 ц. і Росії 600724 ц. проти 322 ц. з усіх британських володінь. Експорт Великою Британією чаю до Росії скоротився у 1891–1895 рр. з 33712143 ф. до 30552248 ф.

У 1882–1902 рр. частка ввезеної до Сполученого Королівства сировини зменшилася на 5% від загальної суми ввезення. Ввезення фабрикатів, навпаки, збільшилося в той же період з 12,5% до 24% від усього ввезення. Проте вивіз фабрикатів зменшився у 1872–1904 рр. на 18,5 млн. ф.ст. Експорт збільшився за рахунок вивозу вугілля: в 1904 р. вугілля вивезено на 27 млн. ф.ст. проти 10,5 млн. ф.ст. у 1872 р. Протягом 1870–1900 рр. частка Великої Британії скоротилася з 1/3 до 1/5 [5, с. 186]. Вартість імпорту в Велику Британію значно перевищила експорт всієї Британської імперії разом узятої.

Вивіз сировини і закупівля фабрикатів – прямий сигнал до економічного відставання і занепаду. Свого часу Іспанія і Португалія, що вивозили колоніальну і власну сировину почали занепадати і поступилися першістю Англії та Голландії, які розвивали виробництво. Перспектива аналогічної долі несподівано замаячила тепер, на початку ХХ століття, перед Великою Британією. На місце англійських купців прийшли німецькі та американські.

Ці цифри і факти говорять про те, що величезні колоніальні володіння Британської імперії не давали достатніх ринків збуту для метрополії, а англійська промисловість не витримувала іноземної конкуренції. Така ситуація була викликана наявністю власної митної політики переселенських колоній, торговий оборот яких слугував не стільки цілям Великої Британії, скільки цілям власного розвитку. При цьому треба відзначити, що ці колонії дотримувалися протекціоністської торговельної політики.

Проблема полягала не в тому, що самоврядні колонії не були економічно зацікавлені в збереженні імперії, а в тому, що за існуючих обставин сама метрополія терпіла швидше збитки, ніж отримувала вигоди для свого економічного розвитку від володіння цими колоніями.

По-перше, з самоврядними колоніями складається ситуація, коли вони не сприяють розвитку економіки метрополії, а самі досить динамічно розвиваються за її рахунок. Так, при наявності автономії на внутрішню і торговельну політику, на частку домініонів доводиться до кінця 1913 р. капіталовкладень метрополії: в Канаді 515 млн. ф.ст., Австралії 332 млн. ф.ст., Південно-Африканському Союзу 370 млн. ф.ст., Новій Зеландії 84 млн. ф.ст. [2, с. 20-21]. Із загальної суми капіталовкладень, розміщених в імперії, на частку її автономних частин доводилося 1,3 млрд., при тому, що експорт капіталу за кордон склав 1,9 млрд. ф. ст., насамперед у США (754, 6 млрд. ф.ст.) [2, с. 99].

По-друге, майже всі витрати на оборону імперії несла метрополія, що в умовах нарощування військової і особливо військово-морської могутності США, Німеччини та Японії, було майже непосильним тягарем. За підрахунками англійських газет, військові витрати Англії становили 29 шилінгів на душу населення, Австралії та Нової Зеландії – 3 шилінги, а Канади та Південноафриканських колоній – всього 2 шилінги на рік. Переселенські колонії почали надавати фінансову допомогу для утримання флоту біля їхніх берегів, загальна сума цієї допомоги склала 428 тис. ф.ст., у той час як метрополія витрачала на утримання імперського флоту 34 млн. 700 тис. ф.ст.

Таким чином, ситуація, що склалася наприкінці XIX – початку XX ст. у найбільшій колоніальній імперії була така, що вимагала від метрополії перегляду всіх своїх поглядів щодо її подальшого існування. Економічна конкуренція з боку нових індустріальних держав, особливо Німеччини, зростання їх військової, у т.ч. військово-морської потужності поряд з збільшенням автономізації самоврядних колоній Великої Британії, створило для останньої цілий клубок проблем, від вирішення яких залежала подальша доля всієї величезної імперії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Африка: колониалізм и антиколониалізм (XIX–XX вв.). Сборник статей. М.: Наука, 1990. 198 с.
2. Винцер Ю.И. Английские капиталовложения за границей в период империализма. М.: Издательство ИМО, 1960. 791 с.
3. Гончаренко А.В., Сафонова Т.О. Велика Британія та еволюція колоніальної системи (кінець XIX – початок XX ст.). *Сумський історико-архівний журнал*. №XXXV. 2020. С. 60-71.
4. Мижуев П.Г. История колониальной империи и колониальной политики Англии. СПб.:
5. Типография акционерного общества Брокгауз-Ефрон, 1909. 216 с.
Экономическая история капиталистических стран. / Под ред. В.Т. Чунтулова. М.: Высшая школа, 1973. 374 с.
6. Stevenson J. *The First World War and International Politics*. Oxford: Clarendon, 2005. 319 p.